

Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

ТХОРУК РАЇСА ЛЕОНТІВНА

**ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ПРЕМОДЕРНІСТСЬКОГО ВІРШУ
ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ:
РАННЯ ЛІРИКА ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ**

10.01.06 - теорія літератури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата філологічних наук

Київ - 1996

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури та фольклористики
Рівненського державного педагогічного інституту
Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор

ГАЛИЧ ОЛЕКСАНДР АНДРІЙОВИЧ

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук КОСТЕНКО НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА,
кандидат філологічних наук МАЙДАЧ ОКСАНА ВСЕВОЛОДІВНА

Провідна організація - Тернопільський державний педагогічний інститут

Захист відбудеться "28" лютого 1997 р. на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 01.01.28 по захисту дисертацій
при Київському університеті імені Тараса Шевченка /252017,
Київ-17, бульвар Шевченка,14/

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського
університету імені Тараса Шевченка

Автореферат розісланий "25" грудня 1996 р.

УЧЕНИЙ СЕКРЕТАР

спеціалізованої ради

доктор філологічних наук

Дунасєвська ЛФ

Дослідження особливостей поетики лірики початку ХХ століття дає можливість простежити новаторські риси творчих манер, що є виявом світоглядних змін. Останні можуть вноситися свідомо, тобто як контрольована установка автора - особливо це стосується періоду модерну з його раціоналістичним трактуванням композиції найбільшої сугестивної сили - або ж напівсвідомо, мається на увазі перебування в пануючій формі естетичної свідомості, яка сприяє уніфікації форми й творчих принципів. Підвладність-непідвладність існуючим моделям, формам і формулам є актуальним аспектом зацікавлень літературознавства, враховуючи структурність поетичного тексту й рівень усвідомлюваності автором окремих вживаних елементів; тобто важливою є можливість виявити роль наявного риторичного коду, поза який прагне вийти кожен митець.

Формування естетичної свідомості залежить від багатьох чинників. Однак безсумнівним є той факт, що естетична свідомість виявляє себе опосередковано, а тому про її сутність можна говорити лише внаслідок дослідження явищ, зокрема, художніх текстів, конституційним чинником яких вона й виступає.

Для дослідження організації художньої структури поезії премодерністського періоду (називаємо так початковий етап розвитку методу на українському ґрунті вслід за Б.Рубчаком) цікавим матеріалом є поезія Олександра Олеся. Кризовий характер культури у цю добу знаходить відбиток і в пошуках нових підходів до осмислення людської сутності, краси у мистецтві, вагомих зрушеннях у системі цінностей, смакові, страхові втрати національної ідентичності.

Актуальність дисертації. Серед дослідників, які зверталися до осмислення проблем поетики модернізму, символізму, імпресіонізму в українській літературі, виділяються О.Дорошкевич, М.Зеров, В.Петров, П.Филишович, М.Ласло-Кушок, М.Бондар, С.Павличко, Д.Наливайко, Т.Гундорова;

В.Агєєва, М.Льницький, Ю.Ковалів та ін. Вони, здебільшого, створили літературні портрети ряду письменників початку ХХ століття. Враховуючи вагому відмінність періоду модернізму на українських теренах ("пробний лет", за висловом Б.Рубчака), дослідники зосереджувалися на прозі, що здобулася на яскраві й оригінальні твори з погляду творчої манери, зокрема доробок О.Кобилянської, В.Стефаника, М.Коцюбинського, або ж творчих індивідуальностях Лесі Українки, І.Франка, які, як видається, будучи неординарними митцями, виходять у творчості поза канони й норми (риторичний код) будь-яких напрямів, більш формуючи середовище навколо, аніж підпадаючи під його вплив. Відтак поезія початку ХХ століття і на сьогодні лишається недостатньо дослідженою з огляду цілісності її функціонування як структури. Роль окремих принципів та рис, що сприймаються як модерністичні - М.Бондар зазначає дві основні ознаки: зміну світобачення в бік возвеличення індивідуалізму як пріоритету та експериментаторство - в поезії того часу і виявлені в творах І.Франка (Т.Гундорова), Лесі Українки (Ю.Бойко-Блохин), молодомузівців (М.Льницький), може бути перебільшеною або ж не бути визначальною щодо всього масиву творчості чи певного періоду, тобто не стати навіть тенденцією. Тому важливим видається комплексне дослідження посттики творів митців менш яскравих, але теж популярних у той час, зокрема Олександра Олеся.

Необхідно відзначити ще й той момент: форма поетичного тексту залежна від орієнтації на певні зразки чи канони та від впливу традиції, присутньої у вигляді очікувань читачів та здобутків авторитетних для автора попередників. Сам факт новаторства може мати як світоглядну, так і прагматичну основу.

Осмислення творчих принципів Олександра Олеся щодо ліричних текстів дає можливість виявити характер системи цінностей і окреслити, хоча доволі схематично і побіжно, чинсову зміну структури та їх функціонального

об'єму. Таким чином, дослідження поетики дає змогу побачити закономірності формування нових естетичних підходів в українській поезії початку ХХ століття, що найперш були зумовлені індивідуальністю і можливостями сприйняття окремої людини з її страхами, упередженостями й прагненнями.

Метою дисертаційного дослідження є виявлення творчих принципів Олександра Олеся, що дає можливість скласти уявлення про його творчу постать на тлі літературного процесу початку ХХ століття. Особливості функціонування елементів структури визначають не тільки, хоча й в основному, індивідуальний стиль творення поетичного світу, а й тенденції постановки нового методу, що зумовлюються специфікою національної літератури.

Завданням дисертанта є опис системи елементів ритмічного (фоніка, система віршування, мелодика), семантичного (система локальних та ключових образів) рівнів структури, аналіз прийомів творення й увираження смислу в поетичних текстах; дослідження особливостей використання поетом вироблених національною поезією поетичних форм.

Наукова новизна роботи полягає в системному осмисленні манери поета. Її особливості, що виявляються в ліриці, розглядаються шляхом аналізу структури поетичного світу, функціональної взаємодії елементів, що зумовлює формування певних смислів; при дослідженні враховувалися аспекти залежності від поетики традиційних форм, від вимог модернізації української літератури, що особливо відчувалися на початку ХХ століття.

Методологічною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних літературознавців Р.Інгардена, Н.Костенко, Р.Барта, Б.Ейхенбаума, Ю.Лотмана, Ж.Дюбуа, В.Смілянської, І.Качуровського. Автором застосовано історико-порівняльний, структуральний, статистичний та типологічний методи вивчення літературних явищ.

Матеріал та об'єкт дослідження. Положення дисертації базуються на основі спостережень над поетичними текстами Олександра Олеся, створеними у період 1907-1917 рр., за найповнішим на сьогодні зібранням творів у двох томах (К., 1990). До спостережень над творчими принципами долучалися також лірика І.Франка, Лесі Українки, Гр.Чупринки, М.Вороного та інших сучасників поета. За складності і суперечливості, певним чином "напіврішень" (Т.Гундорова), модерністичних здобутків української літератури в цілому вважалися до зіставлення із рецепцією модерних творів у польській, французькій та німецькій літературах.

Цінним літературознавчим внеском є рецепція творів О.Олеся сучасниками (М.Срібляньський, М.Євшан, І.Франко), покоління 20-их (М.Зеров, П.Филипович, В.Петров), листування письменників початку століття, оскільки воно демонструє рівень усвідомлюваності різноманіття пошуків кризової доби.

Широко використовуємо положення з праць українських дослідників Н.Костенко, Н.Чамати й М.Сулими для витворення еволюційної лінії розвитку систем віршування і прийомів ритмічного варіювання; частково - результати спостережень над поетикою, здійсненими О.Білецьким, Д.Чижевським, Т.Сільман, В.Жирмунським, М.Бондарем, О.Гнатюк, школою "нових риторів", М.Фуко, Н.Фраєм, матеріалами міжнародного симпозиуму "Символістичний рух у літературах європейськими мовами" (Budapest, 1982).

Практична цінність роботи та її виробачія. Результати роботи можуть бути використані в процесі викладання вузівських курсів теорії та історії української літератури, при читанні спецкурсів та спецсемініарів, створенні методичних посібників. Загальні положення і висновки мають певне значення для осмислення важливих літературознавчих проблем, зокрема, методів опису звучання поетичних текстів, особливостей формування смислів у поетичних текстах, специфіки модернізму в українській літературі.

Основні положення й висновки дослідження знайшли відображення у доповідях та виступах на звітних наукових конференціях у Рівненському педагогічному інституті (1994-1996), на міжвузівських наукових конференціях в Одесі, Рівному, Херсоні.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, бібліографії та додатків (умовні позначення до ритмічних схем, перелік форм силабо-тонічних розмірів, таблиця метрико-строфічного репертуару чотирьох опублікованих збірок).

За основу структури дисертації взято запропоновану Р.Інгарденом систему рівнів виявленості художньої ідеї тексту або метафізичної якості, як назвав її дослідник. Згідно з феноменологічною теорією Р.Інгардена поетичний світ автора формується повторюваним способом пред"явлення предметів (*wyglądy*), що "показуються" шаром семантичних одиниць і ритмічним виокремленням (*Ingarden R. O dziele literackim. - Warszawa, 1960*). Відповідно перший розділ присвячено спостереженням над характером звучання поетичних текстів Олександра Олеся; другий та третій - особливостям пред"явлення образної системи.

Термінологічний інструмент, що використовується в роботі, поданий у такий спосіб: 1) терміни, стосовно об"єму наповнення яких точаться суперечки (символ, декаданс), окреслюються у вступі при розгляді існуючих у літературознавстві теорій; 2) термінологія, перейнята разом із методологічними підходами, пояснена здебільшого у примітках до тексту роботи; 3) введені дисертантом робочі терміни пояснюються у вступних заувагах до кожного з розділів, в якому ними оперовано.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі вмотивовується вибір теми, актуальність дослідження, визначається його мета, методологічні засади. Вступ містить також стислий виклад сучасних теорій поетики художнього тексту, репешій

доробку О.Олеся в українському літературознавстві. З метою оптимального з'ясування поглядів на особливості модерну як методу подаємо трактування вітчизняних і зарубіжних вчених.

Розділ перший. ЗВУЧАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ФОНІКИ, РИТМІКИ ТА МЕЛОДИКИ РАНЬОЇ ЛІРИКИ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ.

Розділ присвячений обґрунтуванню тези про значимість шару звучання для формування смислу в поетичних текстах лірики Олександра Олеся. Спостереження ведуться у трьох напрямках, що виявляються на цьому рівні структури, а саме над просодією, ритмічними варіаціями метричного типу і мелодикою.

Повтори звуків діють як (1) експресивна ознака, тобто наявні у певних відтинках (алітеративні плями) і перетворені на прийом акцентуації словесних значень слів, та (2) організаційна - характер асонансів і повтори опорних приголосних у певних позиціях стають засобом, що поєднує рядок у цілість. Тому алітерації одного звуку працюють у площині здебільшого одного-двох рядків, за винятком випадку залученості до алітеративних плям з іншою функціональною роллю.

Дотримання й руйнування порядку чергування голосних (в основному Олесь вживає поєднання повторів голосних високого й низького піднесення) використовується як прийом , що підтримує плавність (монотонію) руху мелодичної хвилі або ж вияскравлює місце зламу її плавності ("В квітках була душа моя"). Асонанси діють здебільшого на рівні організації рядка, строфи, забезпечуючи просторове розташування звукового потоку. Участь у експресивному у вираженні певного семантично важливого відтинку мінімальна на відміну від повторів приголосних.

Просодичними засобами Олесь творить високу звучність (мелодійність) мовного потоку в поетичному тексті, не пов'язуючи її безпосередньо із значенсвим шаром; формується "музика" поезії.

Проте просодичні засоби, впорядковуючись через морфолого-синтаксичне вираження та накладаючись на згармонізовану систему чергування акцентованих та неакцентованих позицій, водночас активно залучаються Олександром Олесем до творення наскрізного мелодичного руху, який міметично виражає експресію плину відчуттів. Поет зумів витворити сильне та слабе ритмічне акцентування. Перша модель полягає у вибудовуванні мелодичної кульмінації декількома типами ритмів водночас ("Душа моя - пуста холодна й німа", "Нестися б плачу, летіти б крику"). Друга - у накладанні ритмічної варіації одного з типів ритмів на "монотонну" підтримку інших ("Хіба не бачите, як небо голубіє").

Метричний репертуар лірики Олександра Олеся вказує на те, що силабо-тонічні розміри працюють як основа, що забезпечує мелодійність. Ритмічні варіації розміру не досить розроблюються; крім того, з'являючись, вони відразу ж вводяться у повторюваний ритм позицій даного метричного варіанту через рядок чи у наступній строфі, тобто, згідно з нашою термінологією, впорядковуються, гармонізуються. Схильність Олександра Олеся до впорядкування будь-яких ритмічних варіацій надзвичайно висока; гармонізується навіть позиція "блукаючого" складу (поезія "Про схід сонця, про схід сонця я вже одспівав"). Спостереження над силабо-тонічними розмірами другої опублікованої збірки "Будь мечем моїм !" показують, що вживаються в основному повноударні форми, які для експресивного мелодичного виокремлення не надаються.

Лінгвістичний елемент (просодичні засоби) перетворений поетом на прийоми вибудовання експресивної виразності. Розгалуженою системою мелодичних рухів характеризується романс. У дисертації подано перелік найпоширеніших типів романсної побудови, що притаманні поетові (градація висхідного та нисхідного характеру, кільце, кода); розглянуто особливості та чинники, що зумовлюють використання романсного наскрізного мелодичного

руху як виразної ознаки ораторського віршу. Але поезії на громадські теми мають свій "експресивний" малюнок: їм характерне чергування менш та більш емоційних частин, тобто описова строфа змінюється насаженою риторичними фігурами ("В міщанській одязі та в рідному вінку"). При мінімальному строфному забезпеченні маємо віддалену аналогію романсної форми, хоча як такий мелодичний наскрізний рух із поступовим наростанням чи спадом відсутній. Тому закиди щодо зловживання романсною формою (П. Филипович), маючи підстави, не є присутніми. Громадська лірика виявляє спробу komponування ораторського віршу з огляду підвищеної та неунікної суб'єктивності, підкресленого індивідуалізму, який спонукав до вияскравлення не стану об'єкту, а найперш позиції ліричного героя.

Схильність до ритмічного впорядкування викликає вагому залежність Олександра Олеся від пісенної форми, що чинить опір прагненню чіткої мелодичної лінії, яка характеризує романс; тому й приклади романсної форми значно поступаються кількісно творам пісенного характеру.

Проте вагомим є сам принцип досягання експресивної виразності поетичного тексту поза рівнем семантичних значень. У його використанні Олександр Олесь досяг особливої майстерності.

У другому розділі "ЛОКАЛЬНА ОБРАЗНІСТЬ, ТОПОСИ ТА ЇХ ФУНКЦІОНАЛЬНА РОЛЬ" аналізується семантичний рівень структури поетичних текстів. Предметний світ Олесевої лірики - згідно системи Інгардена другий шар виявленості поетичного світу - складає незначне число образів, названих дисертантом локальними, та повторюваних мотивів, що означаються як топоси. Враховано їх продуктивність саме для передачі певного - емотивного - значення, що спричинило звернення до термінів середньовічної поезики.

Рання лірика Олександра Олеся засвідчує функціонування дев'яти повторюваних мотивів - топосів: пір року, відтінків доби, неволі, боротьби,

смерті-цивнтаря, сміху-сліз, мук-страждань. Упоєтійненість локального їх наповнення, що може варіюватися для убезпечення більшої звучності, примушує зосередити аналіз на зв'язаності із відчуттєвою сферою, тобто розглядати топоси й локальні образи як знаки певних емоційних станів, що пов'язуються із ядрними значеннями слів. Причому зауважимо, що залучуване емоційне значення отримується словом за суміжністю, виходячи із включеності до опису породжуючої значення емоційної ситуації; виокремлена деталь вказує на відчуття. Тексти здебільшого засвідчують взаємозамінність топосів, їх здатність до контамінації та опозиційного введення. Утворюються стійкі пари, що визначають простір персонажів: ніч-ранок, неволя-боротьба. Більш складні топоси - неволі й боротьби - постають на основі, закладеній мотивами.пiр року та відтінків доби. Серед семи основних мотивів три - а саме: сміху-сліз, смерті-цивнтаря, мук-страдання - здебільшого суцільні, сприяють уточненню основного настрою та формуванню каналів бажаного сприйняття.

Тональнісне окреслення мотивів однозначне. "Мінор" виявлений багатше, що пояснює частоту вживання топосів весни та ранку-дня. Клішованість представлення ситуацій вказує ще й на відмову поета від індивідуалізації за рахунок словесних значень. Як наслідок - бідна тропіка, багатіші риторичні фігури.

Олександр Олесь широко використовує можливості комбінаторики, "доокреслюючи" певним чином як сюжетну ситуацію (вказівка на породжуючий потік відчуттів момент), так і початковий етап дословесного осмислення відчувань, що відбувається в площині психології по осі насолоди-огиди, прийнятного-неприйнятного. Відтак опозиційність представлених в поетичному тексті мотивів вказує як на злистість "журби" та "радості", тобто на амбівалентність будь-якого почуття (його динаміка імітується мелодикою), так і на доступність людському "я" розрізнити їх. Топоси характеризуються

упостійненим емотивним значенням, - весна - момент очікуваної радості, зворушення; ніч - час любовних втіх і т.ін.; спосіб їх представлення дозволяє творити мерехтіння приємних та відлякуючих відчуттів. Топоси можуть використовуватися Олесем як засоби сугестії певного настрою, як аргументи утвердження певних цінностей ліричного героя чи автора.

Локальна образність вводиться до поетичних текстів як складова мотиву, як виокремлений із топосу завдяки включенню до паралелізму, до апострофи образ (випадок автономізації), як образ-персонаж. Спосіб введення не вносить зміни семантики локального образу, а лише нюанси, регулюючи сугестивну силу образу. Тому образи природи - бестірій, небо, сонце, квіти - виявляються залежними від топосу зі сталим емотивним значенням й умовним, оскільки вказують на значення топосу, а не витворюють пейзаж, співвідносний із референтним світом автора. Особливо відчутний тиск обраної манери в циклі "З кримських образів" та поезіях, написаних в Італії.

Залежність від комбінування образу із знаків-деталей виявляється у характері мовної організації творів, що мають візійну основу, а не наслідування внутрішнього стану людини (" Я ріс в болоті, мов бур"ян", "Надо мною в"ються хмари"). Олександр Олесь, створюючи образ-персонаж, іде від деталей до цілості, що зумовлює неспівпадання зіставлень та граматичної форми порівняльного звороту. Саме порівняння постає як рудимент, якого не встигли позбутися(наприклад, "Постій: душа моя розквітла, Як пташка, крилами тремтить"). Саме візійні твори виразніше представляють творчу манеру письменника.

У тексті поета локальні образи приходять уже як сформовані емблеми, несуть із собою сліди попередніх вжитків. Використання алегорій та символів-емблем із упостійненим значенням дозволяє притлумлювати літеральне словесне значення, що пов'язане із референтною сферою,

зміщуючи сприйняття в бік емотивного та символічного (структура словесного значення трактується за І.Річардсом).

Тому стверджуємо про тяжіння до знакової передачі емоційного досвіду, використання символічної здатності словесних значень, закріпленої літературним чи повсякденним вжитком (ідіоматика). Локальні образи та топоси є периферійними щодо творення сюжету; в Олесевій творчості вони здебільшого надають тональнісного “забарвлення” субтельним відчуттям.

Розділ третій “КЛЮЧОВІ ОБРАЗИ ЛІРИЧНИХ ТЕКСТІВ”.

У розділі визначаються особливості творення сюжету на семантичному рівні. Ключовими образами він означається як породжуюча емоцію сюжетна ситуація; на цій основі в поетичних текстах вибудовується динаміка нюансуючих відчуттів.

Ключові образи забезпечують сюжетну ситуацію, обмежуючи собою простір для експресивної динаміки емоції, що виникає як напруга-відношення. Сама емоція, абівалентність якої реалізується в антитетичності топосів, набуває конкретності відносного характеру через стосунок до образів-ключів. Їх у поетичному творі здебільшого два. Поява третього образу, що включається до означення сюжетної ситуації, зумовлена розщепленням одного із двох ключових; зокрема, образ друзів-ворогів щодо ліричного “я” опосередковано втілює стосунок ліричного суб’єкта до образу України, який частково лише представляється образом друзів. Відповідно пісня, душа, серце почасти реалізують інтроспекцію ліричного героя, вияскравлюючи аспект зумисного, мелодраматичного за суттю, розщеплення. Наявність трьох образів-ключів не ускладнює картину поетичного світу, а вказує на звуження проблематики.

Любовна поезія Олександра Олеся творена в жанрі романсу. Тому жінка-дівчина Олесевих творів слабо окреслена, позбавлена індивідуального жесту, є слухачем, сприймаючою свідомістю. Любовна лірика поета містить

романси зворушення-обожнення, романси-докори та елегії, сповнені туті за втраченим і недосяжним

Для ліричного героя романсів зворушень-обожнень причиною екстатичного стану є поява, вигляд жінки, її присутність. Зворушення може приборати форми заперечення взаємності почуття та самої необхідності жіночої уваги, стверджено самодостатність кохання. Формально зваблівість почуття вкладатиметься як в освідчення, так і в докір; поезії велемовні, вражають нагромадженням орнаментуючих прийомів ("Хіба не сонце ти прекрасне")

Бачення жінки призвідцею страждань, зрадницею складає основу творення групи романсів із прямими докорами та скаргами. Кінцевою метою творів є розчулення й благання прихильності у спосіб навпаки - тексти зберігають адресатність.

Любовні елегії, виявляючи вплив іншої традиції , привносять дещо відмінний образ жінки. Романтична єдність елегійних "я" та "ти", виражена об'єднуючим займенником "ми", не долає, проте традиційного зображення героїні як пасивної особи; остання втягується в ритуал поєднання чоловічого та жіночого начал, але не набуває характеру, існує підпорядкування почуттю іншого.

Відтак вирізняються твори "Небо блакитне, зелена земля" та "Не жди докорів та погірз": поетичні тексти є не монологами ліричного героя, а репліками-відповідями на мовчання чи жести жінки.

Образ пісні-слова поєднує два різко протиставлених, відокремлених значення: пісні як вираження творчої сутності, чуттєвої вразливості людини та пісні як культурного здобутку нації. Останнє значення співзвучне до декларованих народництвом тем оспівування функціонального багатства мови, акцентування стражденності розвитку літератури ("О слово рідне, орле skutий", "Не слів мені, а стріл кривлятих, вогняних").

Активність ліричного героя у відношенні "я"-пісня розпочинається лише у момент втілення чуття у спів; за музою чи будь-яким зовнішнім чинником лишається вражати, забезпечувати можливості чуттєвого життя. У деяких текстах образ-мотив пісні замінено паралельним мотивом гри на музичних інструментах, що використовується для декларації морального вибору ліричним героєм свого місця в суспільному житті.

В ієрархії цінностей поета образ краю-України стоїть вище за образ народу, хоча обидва розгортаються у схожих мотивах та прийомах. Народ як складова краю почасти підпорядковує образ України як локальний для змалювання тла розвитку сюжету; образ народу піддається слабкій рефлексії. Поезія "Промінь в темряві руїн" розглядається як свідчення бачення структурованості народу. Принцип поділу на групи всередині народу вказує на залежність від романтичного світогляду її традиційних для української культури тем: божевілья-неусвідомлення, національної зради, митця-пророка.

Доводиться визнати, що ні образ народу, ні образ України не творять повнокровних характерів, персоніфікуючі мотиви позбавлені оригінальності (Україна - мати-сирота, жебрачка, неоплакана небіжчиця); декларативне підпорядкування щодо них ліричного героя має перверсійний характер, наслідок референтний світ, але мінімізується його виразною суб'єктивністю.

Сфери просторового вияву суб'єктивності ліричного героя залежать від суміжності із певним образом-темою в рамках тексту: відношення "ліричний герой - жінка" визначає любовну тематику; образи краю чи народу вводять до тематики громадянського суспільства; стосунок до образів музи та слова-пісні творить простір особистісних пошуків, образи серця та душі надають можливості об'єктивізації самоаналізу.

Сюжетні ситуації лише означають емоцію чи почуття; Олесь послуговується їй прямим називанням ("Зрадила та, що любила"). Отже, досліджується й осмислюється поетичними засобами індивідуальна

чуттєвість у різноманітних нюансах. Автор використовує нескладну структуру із певними модифікаціями.

Дослідження завершується такими ВИСНОВКАМИ.

Естетичний досвід періоду початку XX століття засвідчує: відсутність змін у світобаченні бумовлює безплідність мистецьких експериментів. Утакому випадку втрачає ґрунт твердження про переломний характер тієї епохи. Постає Олександра Олеся є досить цікавою, оскільки ліричний тип його обдарування вимагав граничної широти й довіри до свого хисту, омовленої текстуально.

У ритмічній організації текстів Олександра Олеся спостерігається опертя на повноударні силабо-тонічні розміри та вільне оперування доповнюючими ритмами, що створюють інтонаційний рух здебільшого пісенного типу - повторюваного у строфах - і романсового - наскрізного, з виразними кульмінаціями. Певно, почерговість піків та спадів емоційної напруги була найадекватнішою для перебігу відчуттів автора.

Багатозначності смислів Олесь не прагне, наслідую динаміці емоційного руху.

Просодична виразність текстів не є свідомо формованою якістю, як і в романтиків початку XIX століття. Проте значимою видається паралельність ритму акцентованих та ритму лінгвістичних елементів. Оскільки таким чином закладаються підвалини до звільнення від силабо-тонічного принципу як домінуючого.

Локальна образність виявляє залежність від моралізуючого розподілу відчужань за найпростішим принципом. Семантика топосів, які набувають здатності конденсації до образу-знаку, елементу-деталі, залежить від закріпленого емотивного чи символічного значення в літературних текстах попередників. Тобто поет враховує швидкість відчитування цих значень, прагнучи сформувати враження читача, сугерувати певний настрій.

Символізм Олесеких текстів за деякими домінуючими прийомами перебуває в полоні фольклорної поетики (спосіб вибору епітетів, надавання переваги характеротворенню за рахунок дії, перевага пісенної форми), але суміщеної із умінням творити комбінований символ на основі відсікання одного із значень. Відчутна тенденція до знакового відтворення експресії може суміщатися із декодуванням (“Пожовклий лист влетів в моє вікно”), чітким відмежуванням паралельних, розгортуючих образів (“На гори високі, на срібло снігів”). Усе це свідчить про дотримання логіки побудови сюжету, яка не мінімалізується радикально іншими засобами. Названі тенденції ближчі до позитивізму та романтизму; Олесь цінує сюжетність, ясність та доступність у сприйнятті при творенні.

Водночас темою твору є завжди емоція, настрої, враження певного моменту, що дає підстави О.Білецькому говорити про імпресіонізм. Відтворити емоційний шар враження для поета можливо лише у системі відповідностей, опосередковано; найкраще до цього надається “музика” поетичного тексту.

Вагомість враження перебуває у відповідності із усвідомлюваною значимістю індивідуалізму людини, а в поетичних текстах виявляється через граничний суб”сктивізм ліричного героя та повторюване структурування творів на основі ситуації, сформованої обмеженим числом ключових образів. Домінує романтична структура приєднання до сильнішої сутності.

Недосягальність декадентського світовідчуття зумовлена перш за все перебуванням ліричного героя в моменті поставання буття, напередодні здійснення мрій. Надія пов”язується із ідеальною Україною, із прихильністю жінки, із довірою друзів, повагою до поетичного (інколи пророчого) хисту. Тобто перед нами випадок декадентських психологічних явищ (за Т.Валас).

Постромантичні тенденції виявляються в частині творів, ключовими образами яких є Україна, край, народ. Народницька риторика в поєднанні із

логічністю розгортання поетичної думки перешкоджає домінуванню настроєвого шару й суб"єктивності ліричного героя, хоча поетичні принципи автора зазнають незначного пристосування до народницької традиції.

Лірика Олександра Олеся засвідчує момент змін у світобаченні. Поет не втратив віри у надприродне, яке реалізується в людських відчуттях. Природний світ тільки паралельний людському, тому є відповідником, знаком. Відтак для зображення певних сфер буття Олень вдається до мімезису (інтонаційне копіювання динаміки відчуттєвих змін), а щодо інших користує із символізаціі (вказування через топоси й локальну образність на "кольори" емоціі).

Мистецтво не сприймається як наслідування референтного світу, лише емотивного - душевного ; але мистецтво й не постає як осяяння, окремий світ уяви й істини.

Логіка викладу в текстах Олеся інколи доповнюється існуванням окремого сюжету, що передається знаками - топосами й локальними образами. Процес позбавлення від впливу літерального рівня словесних значень недовершений: або архаїчний (випадки декодування), або неясковий (збереження паралельних образів).

Часова форма розриву тяглості традиції не відчутна; розмежування між минулим, теперішнім та майбутнім чітке, минуле навіть включається як обов"язкова умова виникнення елегійного настрою.

За виразно відчутного плекання індивідуалізму, чуттєвості в літературі початку ХХ століття, і, зокрема, поезіях Олександра Олеся, заперечення традицій бачиться неперіоритетним прагненням. Через входження до українського літературного процесу інтелігенція часто національно самовизначалася. Експериментування з формою ще не має підстав із-за невиробленості класичного канону в українській поезії ; якщо й наявне, то як апробація досвіду, засвоєного в іншій культурі, в українській мові, що,

врешті, сприяло виробленню гнучкості поетичного вислову. Відтак кожен поет щоразу опиняється в ситуації першоосвоювача вражаючих здобутків усного письменства, підпадає під значний вплив фольклорної поезиї, яка, зважаючи на розрив тяглості літературного розвитку - між старим і новим письменством, наприклад, - забезпечувала єдність української культури за власними принципами.

Вважаємо модернізм Олександра Олеся, виходячи з його принципів, поміркованим; однак відчутним на тлі попередньої позитивістичної доби.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Мотив взаємин з музою в "Ритмах" Лесі Українки \\\ Леся Українка і сучасність. - Одеса, 1993. - С. 94-96.
2. Романсна форма першої збірки Олександра Олеся \\\ Сучасна філологія : проблеми, пошуки, знахідки : Випуск третій. - Рівне, 1995. - С. 10-14.
3. Рання лірика Олеся та проблема модерністичних пошуків в українській літературі \\\ Актуальні проблеми вивчення теоретико-літературознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах. - Рівне, 1995. - С. 108-110.
4. Рання лірика Олександра Олеся (особливості поетики) \\\ Поетика художнього тексту : Матеріали доповідей і повідомлення. - Київ-Херсон, 1996. - С. 269-270.
5. Розвиток Шевченкових традицій у поетичних творах Олександра Олеся \\\ Тарас Шевченко і сучасність: Збірник матеріалів і тез Міжнародної науково-теоретичної конференції 21 травня 1996 року. - Рівне, 1996. - С. 158-162.
6. Віра. Щирість. Ідеал. (на матеріалі творчості Лесі Українки та Олександра Олеся) \\\ Леся Українка та національна ідея: Збірник статей. - Київ, 1996. - С. 88-95
7. Кольори в ранній ліриці Олександра Олеся \\\ Сучасна філологія: проблеми, пошуки, знахідки: Випуск четвертий. - Рівне, 1996: - С. 26 - 31.

SUMMARY

Tkhoruk R. Features of premodern poetry's poetics in the beginning of XX century : Olexayder Oles's early lyric works. Dissertation for candidate degree of filological sciences on speciality 10.01.06. Theory of literature. The Shevchenko Kyiv University, Kyiv, 1996.

The dissertation is a manuscript. Poetic principles of Olexander Oles's lyric works in the context of the literary epoch of shifts in the system of thinking, taste and aesthetics canon are researched in the dissertation. The candidate for degree has determined the structure of poetic world of Oles's works (prosody, semantics of images), functions of its elements and there connection with traditional poetic forms. The conclusions about aesthetic peculiarity of poetry and changes in thinking manner.

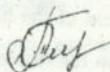
Key-words : premodern poetry, prosody, topoi, locate image, key-image, symbol-emblem .

Тхорук Р. Особенности поэтики пре модернистской поэзии начала XX столетия : ранняя лирика Александра Олеса. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.06. - теория литературы.

Диссертация является рукописью. В диссертации исследуются поэтические принципы лирических произведений Александра Олеса в контексте литературной эпохи изменений в системе видения мира и мышления, вкусов, эстетических канонов. Диссертант определяет структуру поэтического мира произведений Олеса (просодия, семантика образов), характер функционирования ее элементов, а также их зависимость от

традиционных поэтических форм. Выводы об эстетических особенностях поэзии и изменениях способов осмысления мира.

Ключевые слова : премодернистская поэзия, просодия, топосы, локальный образ, ключевой образ, символ-эмблема.

39141

АВ 36.569

Зам. 594-100 прим. Розмножено ВОП Рівненського
облуправління статистики. 1996 р.